

1. Див.: Шаповал Ю.І. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії. –К., 1993. –С.210; 2. Державний архів Вінницької області (далі - ДАВО). - Ф.Р. –6023. - Оп.4. - Спр.7689. - Арк.1-3; 3. Там само. –Арк.18; 4.Там само. – Арк.23,25; 5. Там само. –Арк.56; 6. ДАВО. - Ф.Р. – 6023. – Оп. 4. - Спр. 7689. - Арк. 36; 7. Там само. –Арк.100; 8. ДАВО. - Ф.Р. – Оп.4. - Спр. 9939. - Арк. 2; 9. Там само. – Арк. 23-25, 27-29; 10. Там само. –Арк.50.

Б.Є. Трофим'як

НЕЗЛАМНИЙ МИХАЙЛО СОРОКА – ЗАСНОВНИК УКРАЇНСЬКОГО СОКІЛЬСТВА В ПРАЗІ (1926-1936 РР.), ПРОВІДНИК НАЦІЇ В КОНЦТАБОРАХ (1940-1971 РР.)

Щораз постають із невідомого досі історичного мороку та розкриваються своїм багатогранням викристалізованої гармонії духовних і тілесних сил нові історичні постаті. Вони заслуговують фундаментального дослідження, осмислення та наслідування прийдешніми поколіннями, оскільки їхній тернистий життєвий шлях – це подвиг, символ незламності Провідника нації, викуваного власного «Я». Власне, до таких непересічних постатей ми з повним правом відносимо і М. Сороку, людину залізної сили волі, духовного та фізичного злету.

Народився Михайло Сорока в с. Кошляках, що біля Підволочиська на Тернопільщині, в сільській родині. З 11-ти років залишився круглим сиротою. До 15-ти років виховувався в діда й баби, навчаючись в Тернопільській українській державній гімназії. В 1926 р. переїжджає на навчання до Української реформованої реальної гімназії в Ржевницях, що за 30 км від Праги. Сенат Українського Педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі перетворює гімназію на взірцеву школу для проведення педагогічної практики, а 1 травня 1925 року першим директором гімназії призначається колишній професор Тернопільської гімназії, в якій навчався М. Сорока, професор педагогічної психології Педагогічного Інституту (Прага) доктор Яким Ярема.¹ Після успішного 5-річного навчання в гімназії М.Сорока вступає на архітектурний факультет Празької політехніки, який закінчує в 1936 р. Як свідчать документи, архівні матеріали, наукова література, публіцистика та домашній сімейний архів Любові Сороки, саме 10-літній період навчання, громадської діяльності суттєво вплинув на створення фундаменту гармонії духовних і фізичних сил Михайла Сороки. Як засновник і провідник сокільського товариства, пластового куреня, щоденної ранкової оздоровчої гімнастики, він постійно шліфує і вирізблює свій характер для майбутнього використання. Цей процес вдосконалення відбувається в юнацькі роки на тлі відчуття єдності громади як національної родини, спільності завдань, усвідомлення свого виняткового становища в українському середовищі Праги та виконанні, в першу чергу, законів гімназійного виховного процесу, т. з. «десяти заповідей» національного і морального виховання. Виховний кодекс переважно був наповнений національною сутністю, потребами поневоленої батьківщини – України. Зокрема, другий, дев'ятий і десятий пункти проголошували: «Гімназійне навчання – не академічне поняття, а важливий етап підготовки людини до сповнення певних національних завдань, що випливають з факту перебування за межами батьківщини»; «Один за всіх, а всі за одного»; «Відданість ідеї, самопожертва, взаємна допомога на засадах загально-християнської моралі як основи нашої культури».

Важливим стимулом для самовдосконалення М. Сороки було захоплення спортом, сокільською ідеєю проф. Мирослава Тирша, в чому Чехія, і особливо Прага, були центром і взірцем для наслідування всіх слов'янських народів Європи. Адже там, в молодій республіці, панувала загальна спортивна атмосфера, а виховна система базувалася на тіловихованні шкільної молоді. Не могли пройти повз увагу юнака і такі події як «Всесокільські здвиги», в яких брали участь десятки тисяч активних гімнастів, маси глядачів, з мальовничими походами по вулицях. Хоч грошей було обмаль, але студенти гімназії постійно читали спортові тижневики «Старт» і «Чеське слово». Тоді приємно було чути серед місцевих чехів вдячні спогади про учнів гімназії: «Як би не ви – Ржевниці залишилися б під спортовим оглядом на печерному рівні». В порівнянні з празьким періодом існування гімназії гімназійний спорт, сокільство та пластунство у Ржевницях були значно іншими. Вони мали організовані форми розвитку, стимул для зовнішніх контактів і

поступу. Ініціатором цього процесу виступає галицький юнак М. Сорока.

Природа щедро обдарувала Михайла Сороку. Він мав гарний голос і чудово співав, складав вірші і музику, гарно малював, мав непересічні успіхи у спортивній сокільській гімнастиці. Малярські здібності привели його до спілкування з відомими представниками творчої української еміграції, а саме з таким відомим митцем української графіки і оформлення викладачем-професором Української Студії Пластичного Мистецтва у Празі (1930–1945), учнем Г. Нарбута і М. Бойчука. Роберт Лісовський (29.12.1893 – 28.12.1982) – відомий український митець-графік «...з аристократичною душею і богемською безпорадністю...» – за висловом відомого українського письменника Уласа Самчука – учня славетного графіка Георгія Нарбута, родинне коріння якого – в козацьких етапах Січеславщини. Проживаючи в 20-х роках у Львові, Р. Лісовський створює національний герб Українського Пласту та емблему «Карпатського Лещетарського Клубу», якими Товариства користуються і сьогодні. 1930 р. Лісовський переїжджає до Праги, де, як професор, викладає в Українській студії пластичних мистців до 1945 р. Будучи палким прихильником пластової та сокільської ідеї, сходиться на цій основі з М. Сорокою, тодішнім студентом празької політехніки, підтримуючи з ним дружні зв'язки до початку Другої світової війни. В Празі дружив М. Сорока і з Олександром Олесем та його сином Олегом Кандибою-Ольжичем.³

Спілкуючись з творчою українською інтелігенцією Праги, особливо з Р. Лісовським – знавцем античного світу і мистецтва, спартанської системи виховання, потягу еллінів до гармонійного вдосконалення душі і тіла, М. Сорока намагався не лише сам наслідувати постулати античного виховання, а й залучав до нього широкий гімназійний загал. Гасло древніх спартанців «в здоровому тілі – здоровий дух» важило для нього значно більше, ніж для інших гімназистів, сформованих у міжвоєнну добу на пріоритеті спортивного розвитку і рекордів. Високі спортивні досягнення були для нього тільки методом і захоотою для включення у тіловиховний процес. Увага

М. Сороки в цьому процесі була сконцентрована, перш за все, на різнобічності особистості, розвиток якої забезпечували сокільська гімнастика, легка атлетика, плавання, походи на природу.

З метою практичних випробувань своїх задумів, власного досвіду і як палкий прихильник шведської гімнастики, він створює тіловиховне товариство «Сокіл». Як пише голова Управи Українського Сокільського Союзу за кордоном Василь Прохода, «дуже відрадним заснування 20 січня 1931 року в Ржевницях, місці осідку української гімназії, гуртка «Український Сокіл» з учнів гімназії. Зародився гурток з природньої потреби нашої молоді в її змаганні до ідеалу й бажання працювати для добра свого народу. Гурток на перших порах мав 20 членів, сокільський доріст та надійних старших руховиків». Головою новоствореного товариства було обрано Михайла Сороку, заступником В.Соловійова, секретарем В. Маруняка, членом Старшини д-ра А. Яковенка.⁴

Програма занять сокільського товариства, складена М. Сорокою на жорстких сокільсько-спартанських засадах, була з задоволенням прийнята й схвалена гімназистами і давала свої позитивні оздоровчі результати. Адже стержнем цієї програми було прилюдне висвітлення наслідків всебічного фізичного вдосконалення в поєднанні із загартуванням. Для цього гімназистами щоденно виконувалася передсніданкова програма: дві години гімнастики на Сокильському грищі, легкоатлетичні вправи, орієнтаційні вправи з теренознавства в лісі й плавання. Більш загартовані і витривалі плавали до кінця листопада, коли поверхня води вже вкривалася мрякою дошкульного холоду. Як пізніше згадував д-р В. Маруняк, редактор Альманаху Української гімназії в Чехії (1925-1945 рр.), зокрема в Ржевницях «...з'явилися ми на сніданок свіжі й голодні як вовки» Для стимулювання сили волі, розбудження амбіції молодших до регулярних занять з ініціативи М. Сороки перед кухнею інтернату вивішувалися поіменні таблиці-списки перших п'яти найуспішніших змагунів гімназії з легкої атлетики та плавальних дисциплін.

Цей усталений спосіб життя, вироблений і випробуваний Михайлом Сорокою в гімназії, не покидав його і в студентські роки (1932–1936). Він з «професорською» педантичністю

розподіляв свій час між студіями на чеській Вищій Технічній Школі у відділі архітектури, яку закінчив 1936 р., та продовженням праці в товариствах «Сокіл» і «Пласт». На цьому етапі й завершується 10-річне навчання, процес духовного і тілесного загартування Михайла Сороки в Чехії.

Провідник ОУН, полковник Євген Коновалець доручає 25-річному Михайлу очолити крайову Екзекутиву ОУН на західноукраїнських землях, а 9 січня 1937 р. М. Сорока був заарештований польською поліцією при переході кордону між Чехословаччиною і Польщею за підозрою в причетності до ОУН. Після відбуття ув'язнення в тюрмах Станіслава, Берези Картузької, Гродно М. Сорока був звільнений восени 1939 р. і одружився в листопаді того ж року з Катериною Зарицькою. 22 березня 1940 р. їх арештують і в житті вони більше не зустрінуться.⁵

Розпочинається страда Михайла Сороки майже по всіх існуючих на той час концтаборах і тюрмах Радянського Союзу. З 60-ти прожитих літ він був по в'язницях 34 р., «...але я не пригадую нікого, – пише колишній в'язень, – хто посмів би погано обізватися про Михайла Сороку. Говорили про нього тільки шанобливо, побожно».⁶ За висловом В. Мороза, співтабірника в Мордовії, «подвиг Михайла Сороки полягав у тому, що він зберіг пружність особистості, незважаючи на довгі, довгі роки вогкого тюремного холоду, який покриває все шаром іржі. Пружина його «Я» ніколи не заіржавіла».⁷ «Наша «провина» заключається лише в тому, що ми вирішили вмерти стоячи, а не лежачи, – наголошував на останньому суді М. Сорока, – бо вважаємо негідним віддати своє життя насильникам без протесту. Мимо того, що в нас забрали волю, але гідність ми зберегли».⁸

Виплекана спартанським вихованням впродовж 10-и років залізна сила волі, власне «Я» спонукали М. Сороку до подальшої активної творчої діяльності і в підневільні табірні роки. Цей 34-річний період, без сумніву, має стати предметом наукових розвідок і досліджень, ширше висвітлення якого розкриє творчу особистість М. Сороки, ще й сьогодні нам незнану.

Цей усталений спосіб життя, вироблений і випробуваний Михайлом Сорокою в гімназії, не покидав його і в студентські роки (1932–1936). Він з «професорською» педантичністю розподіляв свій час між студіями на чеській Вищій Технічній Школі у відділі архітектури, яку закінчив 1936 р., та продовженням праці в товариствах «Сокіл» і «Пласт». На цьому етапі й завершується 10-річне навчання, процес духовного і тілесного загартування Михайла Сороки в Чехії.

В табірних умовах, як сьогодні ми дізнаємося з сімейного архіву Любові Сороки, невістки Михайла, він написав праці і статті, що засвідчують про його глибокі знання природничих, суспільно-філософських творів, античної і вітчизняної літератури, історії. Серед них – «Мистецька Прага», «Мирон Зарицький», «Рефлекси. Інстинкти. Етика». Остання праця, написана М. Сорокою в 1967-1969 рр., за два роки до смерті, викликає особливий інтерес та заслуговує на вивчення і глибокий аналіз, особливо розділ «Етика». В підрозділах «Античний світ», «Козаки», «Польська шляхта», «Спорт», «Соколи», «Прикмети», «Олімпіади» автор досліджує проблему гармонійного виховання, здоров'я душі і тіла, філософії і спорту. Він доводить, що фізична загартованість необхідна для кращої життєдіяльності людського організму і дає можливість більше працювати задля вдосконалення особистості як фізично, так і духовного розмвтку – «в здоровому тілі – здоровий дух». Попри це М. Сорока надає багато уваги вихованню такої найважливішої прикмети людини як Воля, від якої задатки людини можуть розвиватися або занидіти. Власне козаки, за твердженням автора, аристократи духа, сили волі, які вмирили за щось цінніше, ніж життя.

16 червня 1971 р. в мордовському концтаборі №17 внаслідок другого інфаркту перестало битися серце М. Сороки, життя якого – це Подвиг, символ незламності, залізної Волі, безмежної любові і відданості Україні.

А. Радигін, колишній політв'язень, який нині живе в Ізраїлі, писав: «Він міг би прикрасити будь-яку державу і заснувати будь-яку державність. Я вірю, що настануть часи, коли при його імені будуть вставати з місць і стояти мовчки й урочисто, як встають американці при імені Вашингтона, мадяри при імені Кошута, євреї при імені Герцля. Мир його праху».⁹

Загалом 1939-1941 рр. на західноукраїнських землях було заарештовано близько 60 тисяч

чоловік. Понад 50 тисяч, яких не встигли вивезти в перші дні війни, замордовано за розпорядженням М. Хрущова.¹⁰

Таким чином, гімнастично-спортивний рух Західної України, як вагомий національно-революційний чинник, знаходився під постійним контролем окупаційної адміністрації Австро-Угорщини, Польщі та радянських органів влади, які вбачали в ньому, в першу чергу, могутню рушійну національну силу, що організувала і виховувала здорову тілом і душею молодь, готову віддати життя за волю і незалежність Української Держави. Окупаційні режими вдосконалювали карально-репресивні методи на кожному етапі розвитку.

Західноукраїнський гімнастично-спортивний рух постійно живився визвольними, революційними, національними ідеями І. Франка, М. Грушевського, Д. Донцова, І. Боберського, А. Шептицького.

Політичні партії Західної України вбачали в гімнастично-спортивному русі, попри все, ще й прекрасну школу військового вишколу молоді та терен для виховання і вдосконалення Провідників революційного руху молоді генерації.

З розгортанням, організаційним зміцненням та національним загартуванням українського гімнастично-спортивного руху окупаційні режими, відповідно нарощували і модернізували карально-репресивну машину щодо членів руху, його Провідників, аж до поголового фізичного нищення. Масовий терор і геноцид став державною політикою і «визволителів» комуно-тоталітарного режиму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА.

1. Українська гімназія в Чехії, 1925–1945. Альманах української гімназії в Празі-Ржевніцях-Модржанах. Ред. д-р Б. Маруняк. – Мюнхен, 1975. – С.11, 43; Сорока Л. Михайло Сорока. Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі. До сторіччя заснування, 1898–1998. Ред.С. Ярема.–Тернопіль–Львів, 1998. – С. 672, 673; 2. Українська гімназія в Чехії... – С. 77, 79, 89; 3. Там само. – С. 28, 29; Осадчий М. Більмо. – Львів, 1993.–С. 87-89; Чабан Микола. Нове про Роберта Лісовського // Визвольний Шлях. – 2001, черв., Кн. 6. – С. 79-84; 4. Прохода В. Українське Сокілство за кордоном. «Сокіл-Батько»...– С. 177; Українська гімназія в Чехії... – С. 85; 5. Сорока Л. Михайло Сорока... – С. 672, 673; 6. Радигін А. Життя в мордовських концтаборах зблизька. – 1974. – С. 19; 7. Мороз В. 16 червня 1971 року. – 20-річчя з дня смерті Михайла Сороки / Тверді молодії. – 1979. – С. 3; 8. Українська гімназія в Чехії... – С. 223; 9. Радигін А. Життя в мордовських... – С. 21; 10. Літопис нескореної України. – Кн. 1. – С.13.

С.Д. Гальчак

СИЛИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ НА ТЕРЕНАХ ПОДІЛЛЯ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ КРАЮ

Крім більшовицько-комсомольського підпілля, червоних партизанів на Поділлі, під час його окупації гітлерівськими загартниками, заявляла про себе ще одна дієва політична сила – Організація Українських Націоналістів (ОУН). Щоправда, тут вона не користувалась таким високим авторитетом, як червоні партизани. Не мала і тієї широкої соціальної підтримки як у Західній Україні. Причина полягала в глибоких ідеологічних розбіжностях, що існували між націоналістами і більшістю мешканців краю. Ставши у переломний період громадянської війни на бік радянської влади, подоляни два десятиріччя жили під впливом її активної, цілеспрямованої пропаганди, що, безумовно, не могло пройти безслідно. А тому лише незначна кількість населення підтримувала політичну мету націоналістів: знищення Радянського Союзу як "Російської імперії" – відкритого "ворога незалежності українського народу", визволення з "більшовицького рабства" українців, створення "самостійної соборної Української держави".

Абсолютна ж більшість подолян (а це залишається незаперечним фактом) не вважала себе такими рабами, не виношувала планів стосовно розвалу СРСР. Навпаки, зміцнювала його могутність самовідданою працею в роки перших радянських п'ятирічок, а в час гітлерівської навали разом з росіянами, білорусами, представниками інших національностей СРСР стала на захист його суверенітету в рядах Червоної Армії, більшовицько-комсомольського підпілля, партизанських загонах, тим самим чітко зафіксувавши свою політичну і громадянську позицію.